

Front Cover

Back Cover

Title Page -->

He Tikanga mo te Whakarite Whakawa

Ki te whakaae katoa te Iwi ki enei korero e mau nei, katahi ka takoto hei tikanga mo te Iwi ki a ratou whaka-tangata-Maori.

I. Ko Nga Tangata Hei Whakahaere.

- Kei nga wahi kahore ano kia whakaturia noatia he KAI-WHAKARITE ki reira, ma te Iwi e titiro tetahi, ka whakaatu ki a Te Kawana, ma Te Kawana e whakaae, katahi ka tu.
- Ko te RUNANGA, ma te Iwi e kowhiti, ma te Kai-whakarite e whakaatu nga ingoa ki a Te Kawana. Kaua e tino tokomaha nga tangata mo te Runanga, engari, kaua e neke iho i te Tokorima. Ka pai ano kia Tokoono, kia Tokowhitu, a tae noa ki te Rua tekau, engari, kaua e neke ake i te Rua tekau. Kei te tokomahatanga o nga tangata mohio te whakaaro.
- Kia Tokorua nga Tangata tika hei HOA mo te Kai-whakawa, ma te Runanga e whakaatu ki a Te Kawana, ma Te Kawana e whakaae, katahi ka tu.
- Ko ta te Kai-whakarite mahi he tino mahi rangatira. Kaua ia e tono moni mana, e tango ranei, i nga tangata. Erangi, ma Te Kawana, ma te Runanga hoki, te whakaaro ki nga moni hei oranga mona.

II. Ko Nga Hara Me Nga Utu.

- Na, ko nga HARA hei whiu ma te Kai-whakarite, ko enei e mau nei:
 - Ko te PATUHUHUA-KORE i tetahi tangata kia mamae.
Ko te Utu, kaua e neke iho i te Rima Hereni, kaua e neke ake i te Rima Pauna.
 - Ko te TAHAE.
Ko tetahi wahi o te Utu, hei te Utu o te taonga pera ina hokona. Ko tetahi wahi, ko te Utu mo te He. Ko te Utu mo te He, kaua e neke iho i te Rima Hereni, kaua e neke ake i te Kotahi tekau Pauna.
Ki te hoki te taonga i tahaetia ki te tangata nona taua taonga, me Utu, ko te Utu anake mo te he.
 - Ko te mea a tetahi tangata i runga i te NGAKAU KINO, I KINO AI te Whare ranei, te Kakahu ranei, nga Rawa ranei, nga kai ranei a tetahi atu tangata.

Me titiro te nui o nga hanga i kino i te meatanga a te tangata, kei te utu o nga hanga pera ina hokona te tikanga. He kai e tupu ana, me titiro ki te utu o nga kai pera ina tae ki te hauhakenga, a ka hokona i reira. Ko tetahi wahi tenei. Na, ka tapiritia mai ano hoki tetahi wahi hei utu mo te he: kaua e neke iho i te Rua tekau Hereni, kaua e neke ake i te Kotahi tekau Pauna.

Ko te utu mo enei Hara kua oti nei te tuhituhi, ara, te wahi i meinga hei utu mo te he, he mea ano, ka riro katoa i te tangata nana te whakawa; he mea ano, ka riro katoa ma Te Kuini, ma te Runanga hoki; he mea ano, ko tetahi wahi ka riro ma te tangata nana te whakawa, ko tetahi wahi ka riro ma Te Kuini. Kei te Kai-whakarite te tikanga; mana te whakaritenga.

Erangi, ko te utu mo te taonga i tahaetia, mo te hanga ranei i kino i te meatanga a te tangata, ka hoatu katoa tera ki te tangata nona taua taonga i tahaetia, taua hanga ranei i kino.

- Tenei ano hoki etahi Hara hei whiu ma te Kai-whakarite.
 - Ko te KAI i te WAIPIRO; ko te WHANGAI hoki i te tangata ki te Waipiro.
Ko te utu, kaua e neke iho i te Rima Hereni, kaua e neke ake i te Rua tekau Hereni.
 - Ko te KAI i nga KAI PIRAU, i te KAANGA-WAI ranei, i te KOTERO ranei, i te AHA ranei. Ko te WHANGAI hoki i tetahi atu tangata ki tetahi o aua Kai pirau; Ko te TAKA i te WAI hei KOPIRO hei takotoranga mo te kai pera.

Ko te utu, kaua e neke iho i te Rima Hereni, kaua e neke ake i te Rua tekau Hereni.

A, kei te whakapumautanga o te Hara pera, ma te Kai-whakarite e whakaatu ki te Runanga, ma te Runanga e mea kia whakangaromia taua kai, aua wai kopiro ranei.

- Ko te MOE PUREMU i te hoa wahine a tetahi tangata.

Ko te utu, kaua e neke iho i te Rua tekau Pauna.

Kei te mea kua marenatia tikatia, kaua te utu e neke iho i te Toru tekau Pauna.

Na, ko enei hara, ka riro katoa te utu ma Te Kuini, ma te Runanga hoki.

I mua, i rere ke te tikanga a te Pakeha mo te Puremu. Ko nga utu i riro ma te tangata nana te wahine. No muri nei, ka kitea, e kino ana tera. He mea kino hoki tenei, kia waiho te puremu o te wahine hei

- whakawhiwhi i tona tane ki te moni. Na konei i kore ai tera tikanga, a takoto ke ana inaianei.
- Ko nga moni hei utu mai ma te tangata e whakawakia ana, ina kitea tona hara, ma te Kai-whakarite e whakarite, ma tona kotahi, tae noa ki te Rima Pauna. Ki te maha atu i te Rima Pauna, me karanga nga Hoa o te Kai-whakarite hei noho tahi i a ia, hei whakarite tahi. Ko te utu nui, ko nga moni maha, kaua e waiho ma te ki a te tangata kotahi, erangi, kia tokotoru hei whakarite, a kia uru tahi ta ratou whakaae, katahi ka waiho i ta ratou.
- Ko te Kai-whakarite ratou ko ona hoa me haere tonu i runga i nga tikanga e mau nei, i enei Hara anake, i enei Utu anake. Kaua e peau ke atu tetahi tikanga ma ratou ake. Erangi, kia takoto ra ano etahi tikanga atu, hei reira ka mahi ano i era.
- Ko nga Hara nunui, ko te Patu i te tangata kia mate, ko te Wero i te tangata, ko te Tapahi e whara kino ai te tinana, ko nga pera katoa, waihohei whakarite ma te Pakeha. Otira, ma te Kai-whakarite Maori ratou ko ona Hoa e kimi nga tangata e kiia ana kua mea i te hara pera, a ka mau, ka tukua kia kawea ki tetahi taone Pakeha whakawa ai.

III. He Whakawa Moni, Taonga Ranei.

- 10. Tenei ano hoki etahi mea hei whakarite ma te Kai-whakarite, ara, he WHAKAWA MONI, TAONGA ranei.

He tini noa iho nga tikanga o enei mea whakawa. He penei etahi:—

He mahi na tetahi tangata i te maara a tetahi, a kahore i utua: he taonga ranei no tetahi i riro i tetahi, he mea hoko, a kahore i utua: tena atu hoki, tena atu hoki, he mea pera. Ko te take o enei whakawa, he whakaaetanga na tetahi ki tetahi, taka ana ta tetahi, na reira i mea ai ki te whakawa.

- Tenei ano hoki etahi. He mahi he na tetahi tangata, he mahi whakaarokore ranei, engari, kahore i meatia i runga i te ngakau kino, a na taua meatanga ka pau nga kai a tetahi atu tangata, ka kino ranei ona rawa, aha ranei, aha ranei.

Kei enei tu Whakawa, ekore e meinga tona take i tupu ai hei Hara. Engari, he tautotohe kau. Ki ta tetahi, kei a ia te tika; ki ta tetahi, kei a ia.

Kei te whakaritenga i nga Whakawa penei, mehemea ka kitea e he ana ta te tangata nana te whakawa. heoi ano, kua mutu. Erangi, mehemea ka kitea kei te tangata e whakawakia ana te he, na, ka whakahokia ki tera tona taonga, moni ranei, ka tapiritia ano hoki etahi hei utu mo te pupuri he a tenei; ko nga utu mo te pupuri he, kaua e neke ake i te Rua Hereni mo te Pauna Kotahi.

IV. Ko Te Whakaputanga i te Moni.

- 11. Ki te mea he rawakore te tangata i whakawakia, kaua e pakeke te tikanga ki a ia mo te whakaputanga i nga moni, erangi, waiho mo te ngahuru, mo te wa e hauhake ai ia i ana kai—mo tera tau ranei.

Kaua te tangata e murua. Engari, ka kitea e whakauaua ana te tangata ki te utu, a roa rawa, kahore kia utua, hei reira ma te Kai-whakarite e mea kia tangohia marietia etahi o ona taonga, kia hokona nuitia, i te tirohanga a te iwi. Na, me tango nga moni utu o aua taonga hei whakarite, a ki te ai toenga me whakahoki ki a ia.

Ko te Ko, Kaheru, Toki ranei, ko nga mea hei mahi kai mana i tenei ra i tenei ra, kaua e tangohia. Ko nga kakahu e mau i te tangata, me nga kakahu moenga, kaua e tangohia.

V. Mo Te Whai Reo Ki a te Kawana.

- 12. Ki te pouri te ngakau o te tangata ki te taimaha o te utu i karangatia e te Kai-whakarite ratou ko ona Hoa, ki te mea hoki tona whakaaro, ko te utu i nui rawa ake i te he, na, ka tukua he putanga reo mana ki a Te Kawana.

Ma te Kawana e tono tetahi Kai-whakawa Pakeha ki te whakataki i nga kainga katoa, i tenei takiwa i tenei takiwa, hei whakarongo i nga mea pera, ka korero ai ki a ia. Na, ki te pai a te Kawana, mana te tikanga kia whakamamatia taua utu, kia rite ki te he. Engari, mehemea ka kitea e te Kawana i tika ta te Kai-whakarite ratou ko ona Hoa, a kahore he take i whai reo ai te tangata ki a ia, na, ka tapiritia tetahi wahi ki te utu i whakaritea i te whakawakanga. Engari, ko te wahi e tapiritia, kaua e neke ake i te Rima Pauna.

Otira, e kore e tukua te tangata i whakawakia kia pupuri i te utu i whakaritea kia utua e ia, i runga i tona whai-reotanga ki a te Kawana.

Mehemea kahore i neke ake i te Kotahi tekau Pauna te moni i whakaritea kia utua, ekore e tukua he putanga reo ki a te Kawana ma te tangata e whakawakia ana.

VI. Ko Te Pukapuka Whakamahara.

- 13. Ko nga mea whakawa katoa e homai ana ma te Kai-whakarite e whakarite, ma ratou ranei ko ona Hoa, me tuhituhi katoa ki tetahi pukapuka whakamahara, me te whakaritenga i whakaritea ai; tenei mea me tona whakaritenga, tera mea me tona whakaritenga, me nga moni hoki i utua mai.
Ko tenei pukapuka me tiaki pai, me whakakite hoki ki te Kai-whakawa Pakeha e tonoa atu e Te Kawana ki te whakataki i taua takiwa.

VII. Ko Ta Te Runanga Mahi.

- Ko nga Moni utu-hara, e kiiia nei ma Te Kuini, me hoatu ki tetahi Kai-tiaki, ma te Runanga e whakarite, ki reira takoto ai, taka noa te tau.
Ka taka te tau, ka huihui te Runanga ki te whakarite i te wawahanga o nga moni. Ko etahi me wehe atu ma te Kai-whakarite; ko etahi ma nga Hoa; ko etahi mo te Whare Karakia ranei, mo te Kura ranei, mo te Mira ranei, mo te aha ranei, mo ta ratou mea hoki e pai ai.
Ka taka atu tetahi atu tau, me pera ano, pera tonu, ia tau ia tau.
Otiia, kaua e pakaruhia wawetia te moni, engari, ma te Kawana ano e whakaae ki ta te Runanga i whakarite ai. Ko ta te Kawana hoki ko ta te Kuini.
- Kia huihui te tokomaha o nga tangata o te Runanga ka mahi ai i tetahi mahi Runanga; ki te ngaro te tokomaha, kahore te tokououou e mahi.
- Ko taua Runanga ano hei titiro i nga Kino tupu ake i roto i te iwi, hei rapu whakaaro hoki e kore ai aua kino, e neke ake ai te Iwi ki te pai. A, ka kitea he whakaaro, me tuhituhi, me hoatu ki a Te Kawana; hei titiro iho. Ki te pai i a Te Kawana, heoi, katahi ka takoto hei tikanga, ka pera te mana me enei e mau ake nei.

HEOI ANO.